

JACEK SIERADZAN

Uniwersytet w Białymstoku
Instytut Filozofii, Zakład Religioznawstwa i Filozofii Religii
e-mail: j.sieradzan@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3941-357X
DOI: <https://doi.org/10.14746/h.2022.4.2>

Bogowie jak ludzie. Ludzkie cechy i umiejętności bogów starożytnego Bliskiego Wschodu. Część II

Abstract. *Biblical texts attribute the same activities and features to biblical gods Yahweh and Jesus, as other – and mostly older – texts of Ancient Near East attribute to other gods. Almost all features and activities of non-biblical gods have been transferred to biblical gods. It means that Ancient Near East religious thinkers shared mostly common world-view. Our analysis undermines opinion of uniqueness of Judaism and Christianity. Such view is false, it is creation of Jewish and Christian theologians. One cannot find support to the view in written sources.*

Keywords: *body, senses, emotions, activities, professions*

L iteratura bliskowschodnia, nie wyłączając Biblii, ma tendencję do antropomorfizowania bogów. Bogowie egipscy, mezopotamscy, hetyccy, ugaryccy oraz żydowski Jahwe wyglądają jak ludzie. Także Jezus chrześcijaństwa jest ukazany jako człowiek. Cytowane teksty opisują bogów tak jakby byli ludźmi. Bogowie mają ludzkie ciała z ich wydzielinami. Mają zmysły, emocje i zdolności umysłowe. Noszą ubrania i mają mieszkania. Wykonują typowo ludzkie czynności, takie jak praca, odpoczynek, sen, jedzenie i picie. Są wśród nich władcy, którzy wydają prawa i prowadzą wojny. Nazywani są typowo ludzkimi określeniami, takimi jak przyjaciel czy dobroczyńca. Podobnie jak ludziom przypisuje się im posiadanie pewnych nadzwyczajnych umiejętności, na przykład czytania w myślach.

W niniejszym opracowaniu autor wykorzystał teksty starożytnego Bliskiego Wschodu pochodzące z literatury egipskiej, sumeryjskiej, akadyjskiej, hetyckiej, ugaryckiej, hebrajskiej, a także, okazjonalnie, greckiej, awestyjskiej, sanskryckiej i palijskiej. Choć znakomita większość aktywności i cech przypisanych Jahwe czy Jezusowi pochodzi z Biblii, to autor wziął również pod uwagę teksty pozabiblijne: *Miarę [boskiego] ciała* i, w jednym wypadku, *Dzieje Jana*.

Datacja tekstów jest przedmiotem kontrowersji i w tym miejscu ze względu na objętość artykułu nie może być poruszona. Przykładowo, biblijna *Księga Rodzaju* powstawała od około X w. p.n.e. do około 397 p.n.e. i ma czterech autorów zwanych Jahwistą, Elohistą, deuteronomistą i kapłana.

W tekście artykułu wyszczególniono 232 kwestie ułożone w 17 rozdziałach:

1. Części ciała bogów
2. Wydzieliny ciała bogów
3. Zmysły bogów
4. Zdolności umysłowe bogów
5. Początek życia
6. Emocje bogów
7. Odzienie bogów
8. Mieszkania bogów
9. Aktywności bogów
10. Bóg na wojnie
11. Bogowie władcy
12. Bogowie prawodawcy
13. Ludzkie profesje bogów
14. Ludzkie desygnaty bogów
15. Metaforyczne desygnaty bogów
16. Nadzwyczajne umiejętności
17. Bogowie animalni.

9. Aktywności bogów

Teksty starożytne wymieniają niemal pięćdziesiąt czynności wykonywanych przez bogów analogicznych do tych, które wykonują ludzie.

9.1. Praca

W sumeryjskim tekście *Enki i Ninmah* (ok. 2003 – ok. 1595 p.n.e.) czytamy:

bogowie **wzięli się do pracy** (...)¹.

---

¹ *Enki i Ninmah* 9, w: MS, s. 39.

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy, że:

Pan (...) siódmego [dnia] przestał **pracować** (...) (Wj 31,17).

9.2. Odpoczynek

W sumeryjskim tekście *Inana i Szukaletuda* (ok. 2000 – ok. 1650 p.n.e.) czytamy, że bogini Inana

przyszła do ogrodu i wyciągnęła się tam, aby **odpocząć** (...)².

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy, że:

Pan (...) siódmego [dnia] (...) **odpoczął** (...) (Wj 31,17).

9.3. Spanie

W sumeryjskim tekście *Enki i Ninmah* (ok. 2003 – ok. 1595 p.n.e.) czytamy:

Enki (...)
nie przestawał **spać** rozwalony na łożu³.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Pan **zbudził się** jakby ze snu (...) (Ps 78,65).

9.4. Chodzenie

W obu cytowanych poniżej tekstach bogowie chodzą po ogrodzie.

W sumeryjskim tekście *Inana i Szukaletuda* (ok. 2000 – ok. 1650 p.n.e.) czytamy o bogini Inanie:

hierodula, zmordowana, **przyszła do ogrodu** (...)⁴.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy, że Adam i Ewa:

usłyszeli głos Pana Boga, **przechadzającego się po ogrodzie** (...) (Rdz 3,8).

9.5. Stanie

W *Erra i Iszum* (VIII w. p.n.e.) Kabti-ilani-Marduka czytamy, że bóg Erra:

² *Inana i Szukaletuda* 110, w: MS, s. 114.

³ *Enki i Ninmah* 13-14, w: MS, s. 39.

⁴ *Inana i Szukaletuda* 110, w: MS, s. 114.

stanął przed nim⁵.

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) czytamy:

Jezus (...) **stanął** w środku (...) (J 20,26).

9.6. Siedzenie

W ugaryckim *Sporze Baala z Motem* (XIV w. p.n.e.) czytamy:

El serdeczny,
zstąpił z tronu – **usiadł** na podnóżku;
a z podnóżka – na ziemi⁶.

Autor *Księgi Ezechiela* (ok. VIII w. – ok. III w. p.n.e.) pisał:

ujrzałem mojego Pana **siedzącego** na (...) tronie. (Ez 6,1).

W analogiczny sposób w *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy:

Jezus **usiadł** (...) (Mk 9,35).

9.7. Jedzenie

W ugaryckim *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy, że pomniejszy bóg karmił boga Baala:

Wtedy podczaszy, sługa najpotęż[niejszego] Baala (...) gościł i **karmił** go⁷.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy o Jezusie:

Dlaczego On **je** (...) z grzesznikami? (Mk 2,16)

9.8. Picie

W ugaryckim *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy, że pomniejszy bóg poił boga Baala:

Wtedy podczaszy, sługa najpotęż[niejszego] Baala (...) **poił** go⁸.

⁵ *Erra i Iszum* 1.127, w: MA, s. 96.

⁶ *Spór Baala z Motem* 1.5 vi 11–13, w: CBU, s. 205.

⁷ *Pałac Baala* 1.3 i 1, 3, w: CBU, s. 125.

⁸ *Pałac Baala* 1.3 i 1, 6, w: ibidem.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) ktoś mając na myśli Jezusa, pyta:

Dlaczego On (...) **pije** z grzesznikami? (Mk 2,16)

9.9. Mycie się

W niniwejskiej wersji *Eposu o Gilgameszu* (ok. 1300 – ok. 1000 p.n.e.) czytamy o stworzycielce ludzkości Aruru:

Aruru **umyla** swe ręce (...) ⁹.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Bóg przemówił w swojej świątyni: (...)

Moab – moją **misą do mycia** (...) (Ps 60,10).

9.10. Kąpanie się

W akadyjskim *Micie o ptaku Anzu* (I tysiąclecie p.n.e.) czytamy o bogu przestrzeni:

Enlil **kąpał się** w czystej wodzie (...) ¹⁰.

W Biblii nie ma informacji o tym, że Jahwe i Jezus się kąpali.

9.11. Pisanie

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Sztukę Pisania (...)

czysta Inana przyjęła [ją] ¹¹.

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) czytamy:

Jezus (...) pochylił się i **писаł** palcem na ziemi. (J 8,6).

9.12. Gwizdanie

Pozabiblijne teksty starożytnego Bliskiego Wschodu nie wspominają o gwizdaniu bogów.

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy:

⁹ *Epos o Gilgameszu* 1.81, w: *Epos o Gilgameszu*, s. 5.

¹⁰ *Mit o ptaku Anzu* 1.63, w: MA, s. 61.

¹¹ *Inana i Enki* 53–55, w: MS, s. 68. Celem ujednoczenia liczby, w tekście zamieniono słowo „je” na „ją”.

W tym dniu
Pan **zagwiżdże** (...) (Iz 7,18).

9.13. Plucie

W *Starobabilońskim micie o Atrachasisie* (ok. XIX w. – ok. XVII w. p.n.e.) czytamy:

Igigi, bogowie wielcy,
pluli na glinę¹².

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) czytamy:

Jezus **splunął** na ziemię. (J 9,6).

9.14. Dzielenie

O ile bóg egipski dzieli ludzi, to bóg żydowski dzieli naturę.

W *Wielkim hymnie do Atona* (ok. 1353 – ok. 1336 p.n.e.) Echnatona czytamy:

Ty, który **dzielisz**, podzieliłeś narody¹³.

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Bóg (...) **[o]ddzielił** więc światłość od ciemności. (Rdz 1,4).

9.15. Umieszczanie

W sumeryjskim tekście *Enki – organizator świata* (ok. XXII/XXI w. p.n.e.) czytamy:

Enki (...)
który **umieścił** ludzi w ich siedzibach (...)¹⁴.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

Pan Bóg (...) **umieścił** tam człowieka, którego ulepił. (Rdz 2,8).

9.16. Latanie

W hetyckim *Rytuale dla bóstw świata podziemnego* zatytułowanym *Oczyszczenie domu* (ok. 1500 – ok. 1430 p.n.e.) czytamy:

¹² *Starobabiloński mit o Atrachasisie* 1.140–141, w: MA, s. 130.

¹³ *Wielki hymn do Atona* 9, w: *Wielki hymn do Atona*.

¹⁴ *Enki – organizator świata* 18, 40, w: MS, s. 46–47.

Isztar potrafi **latać, wyleciała** z Niniwy na spotkanie sokoła (...) ¹⁵.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy, że duch Boży **unosił się** nad wodami. (Rdz 1,2).

9.17. Żeglowanie

W sumeryjskim tekście *Gilgamesz, drzewo halub i świat podziemny* (ok. 2000 – ok. 1500 p.n.e.), czytamy, że bóg

(Enki) **pożegłował** w stronę Świata Podziemnego ¹⁶.

W Biblii nie ma informacji o tym, że Jahwe i Jezus żeglowali.

9.18. Zstępowanie

W sumeryjskim tekście *Inana i Szukaletuda* (ok. 2000 – ok. 1650 p.n.e.) czytamy:

Inana opuściła niebiosa [...], aby **zejść** tu na dół ¹⁷.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Pan **zstąpił**, aby zobaczyć miasto i wieżę, które ludzie budowali. (Rdz 11,5).

9.19. Wstępowanie

Według niniwejskiej wersji *Eposu o Gilgameszu* (ok. 1300 – ok. 1000 p.n.e.) babilońska Isztar, odpowiednik sumeryjskiej Inany, wstąpiła do nieba po odrzuceniu przez Gilgamesza jej oświadczyń:

Gdy Isztar to [usłyszała],
pełna złości [**wstąpiła**] do nieba (...) ¹⁸.

Taką samą umiejętnością jak Inana, dysponował, według *Ewangelii Jana* (I II w. n.e.), Jezus:

A nikt nie **wstąpił** do nieba poza Tym, który z niego przybył – Synem Człowieczym (...) (J 3,13).

¹⁵ *Oczyszczenie domu: Rytuał dla bóstw świata podziemnego* 24, w: COS, Vol. 1, s. 169–170.

¹⁶ *Gilgamesz, drzewo halub i świat podziemny* 15, w: *Eposy sumeryjskie*, tłum. K. Szarzyńska, Wydawnictwo Agade, Warszawa 2003, s. 72.

¹⁷ *Inana i Szukaletuda* 18, w: MS, s. 111.

¹⁸ *Epos o Gilgameszu* 6.76–77, w: *Epos o Gilgameszu*, s. 27.

9.20. Otwieranie / zamykanie

O ile w tekście egipskim bóg otwiera drzwi, to w Biblii bóg je zamyka.

W *Księdze tego co jest w krainie podziemnej (Am-Tuat)* (ok. 1539 – ok. 1077 p.n.e.) czytamy:

bramy ich [miasta] codziennie **otwierają się** na głos boga (...) ¹⁹.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. 397 p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Pan **zamknął** za nim **drzwi**. (Rdz 7,16).

9.21. Sadzenie

Bóg sumeryjski sadzi drzewa, a bóg żydowski ogród.

W sumeryjskim tekście *Enki i Ninhursanga* (powstałym przed 2200 p.n.e.) czytamy o bogu Enlilu:

Enlil odrzekł lisowi:

(...) **zasadzę** dla ciebie w swoim mieście dwa drzewa (...) ²⁰.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

Pan Bóg **zasadził** ogród w Edenie (...) (Rdz 2,8).

9.22. Milczenie

Według sumeryjskiego tekstu *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) jednym z darów boga Enki dla jego córki było milczenie:

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Pełne Szacunku **Milczenie** (...)

czysta Inana przyjęła je ²¹.

W *Ewangelii Mateusza* (ok. 70 – ok. 110 n.e.) czytamy:

Jezus **milczał**. (Mt 26,63).

9.23. Wydawanie tchnienia

W egipskiej *Nauce dla króla Merikare* (XXII/XXI w. p.n.e.) czytamy:

¹⁹ *Księga tego co jest w krainie podziemnej* 8, w: *The Book of Am-Tuat*, tłum. E.A. Wallis Budge, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., London 1905, s. 164.

²⁰ *Enki i Ninhursanga* 222, 224, w: MS, s. 36–37.

²¹ *Inana i Enki* 57-59, w: MS, s. 68.

On **tchnął** oddech życia w ich nozdrza²².

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Jego **tchnienie** porywa jak wezbrany potok (...) (Iz 30,28).

9.24. Wydawanie głosu

W ugaryckim *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy o bogu Baalu:

Głos jego święto[ści wstrzą]sa ziemią (...) ²³.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) Adam mówi do boga Jahwe:

Słyszałem Twój **głos** w ogrodzie (...) (Rdz 3,10).

9.25. Mówienie

W niniwejskiej wersji *Eposu o Gilgameszu* (ok. 1300 – ok. 1000 p.n.e.) czytamy:

Ea usta otworzył i **powiedział** do Enlila (...) ²⁴.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

Potem **rzekł** Pan Bóg (...) (Rdz 2,18).

9.26. Uczestniczenie w naradach

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy:

Marduku (...)

(gdy) **zasiadasz w zgromadzeniu**, słowo twe będzie wywyższone (...) ²⁵.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Bóg wzbudza bojaźń w **radzie** świętych (...) (Ps 89,8).

²² *Nauka dla króla Merikare* 132, w: M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, Vol. 1, s. 106.

²³ *Pałac Baala* 1.4 vii 24–25, w: CBU, s. 183.

²⁴ *Epos o Gilgameszu* 11.173, w: *Epos o Gilgameszu*, s. 55.

²⁵ *Enûma Eliš* 4.5, 15, w: MA, s. 32.

9.27. Przewodniczenie zgromadzeniu bogów

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy, że bogini Hubur²⁶:

wywyższyła Kingu (...) uczyniła go (...)
przewodniczącym (...)
w zgromadzeniu bogów (...)²⁷.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Bóg staje w **Bożym zgromadzeniu**
 i wśród bogów **rozsądza**. (Ps 82,1).

9.28. Przemawianie

W *Starobabilońskim micie o Atrachasisie* (ok. XIX w. – ok. XVII w. p.n.e.) czytamy o bogini Mami i bogach:

Słuchali jej **mowy** (...) ²⁸.

W *Księdze Ezechiela* (ok. VIII w. – ok. III w. p.n.e.) czytamy:

Pan **przemówił** do mnie w tych słowach (...) (Ez 21,23).

9.29. Rozsądzanie

W hetyckiej *Kronice dziesięciu lat rządów wielkiego króla Mursilisa II* (ok. 1321 – ok. 1311 p.n.e.) czytamy:

Niech bóg burzy, mój pan, **rozsądzi** między nami²⁹.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Bóg staje w Bożym zgromadzeniu
 i wśród bogów **rozsądza**. (Ps 82,1).

9.30. Podejmowanie decyzji

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

²⁶ Tekst głosi, że „Hubur (...) stworzyła wszystkie (istnienia) (...)” (*Enûma Eliš* 1.133, w: MA, s. 21).

²⁷ *Enûma Eliš* 1.148–149, 153, w: MA, s. 22.

²⁸ *Starobabiloński mit o Atrachasisie* 1.150, w: MA, s. 130.

²⁹ *Kronika dziesięciu lat rządów wielkiego króla Mursilisa II*, rok 3, w: COS, Vol. 2, s. 85.

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

(Podejmowanie) Decyzji (...)

czysta Inana przyjęła je³⁰.

W *Księdze Rodzaju* (ok. VII w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

Wtedy Bóg rzekł do Noego: „**Położę kres** wszelkim istotom cielesnym! Chcę je zniszczyć, ponieważ na ziemi pełno jest bezprawia”. (Rdz 6,13).

9.31. Wymierzanie sprawiedliwości

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Wymierzanie Sprawiedliwości (...)

czysta Inana przyjęła je³¹.

Autor *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) stwierdza, że bóg Jahwe karze złych, a nagradza sprawiedliwych:

Nieprawi zostaną całkowicie wyniszczeni,

wyginie potomstwo bezbożnych.

A sprawiedliwych Pan obdarzy zbawieniem (...) (Ps 37,38–39).

9.32. Przysięganie

W *Starobabilońskim micie o Atrachasisie* (ok. XIX w. – ok. XVII w. p.n.e.) znajdujemy:

My, wszyscy wielcy bogowie Anunnaki,
razem ustami naszymi złożyliśmy **przysięgę**³².

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Wtedy Pan (...) powiedział: „(...) Tobie bowiem i twojemu potomstwu oddaję wszystkie te ziemie, dotrzymując **przysięgi**, którą złożyłem twojemu ojcu Abrahamowi. (...)” (Rdz 26,2.4).

9.33. Błogosławienie

W niniwejskiej wersji *Eposu o Gilgameszu* (ok. 1300 – ok. 1000 p.n.e.) czytamy:

³⁰ *Inana i Enki* 65–67, w: MS, s. 68.

³¹ *Ibidem*.

³² *Starobabiloński mit o Atrachasisie* 3.134-135, w: MA, s. 141.

Enlil (...) dotknął naszych czoł, stając między nami, **pobłogosławił** nas (...) ³³.

W *Księdze Rodzaju* (ok. VII w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

Bóg **pobłogosławił** więc Noego i jego synów (...) (Rdz 9,1).

9.34. Wystawianie innych na próbę

Według akadyjskiego tekstu *Adapa i wiatr południowy* (ok. XV/XIV w. p.n.e.) Adapa został ostrzeżony przez boga Ea, że bóg Anu wystawi go na próbę:

Gdy przed obliczem Anu staniesz,
podadzą ci chleb śmierci – nie jedz
podadzą ci wodę śmierci – nie pij (...) ³⁴.

W *Księdze Rodzaju* (ok. II połowy IX w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Po tych wydarzeniach Pan **wystawił** Abrahama **na próbę**. (Rdz 22,1).

9.35. Rozpraszenie

O ile egipski bóg Amon rozprasza negatywności, to bóg żydowski rozprasza ludzi.

Według *Hymnu do Amona w 1000 strofach* (ok. 1292 – ok. 1191 p.n.e.) Amon to

Ten, który **rozprasza** zło i dolegliwości, lekarz (...) ³⁵.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Pan **rozproszył** ich po całej ziemi. (Rdz 11,8).

9.36. Czynienie zła

O ile bóg babiloński nakazał czynić zło, to bóg żydowski powstrzymał się od czynienia zła.

W *Starobabilońskim micie o Atrachasisie* (ok. XIX w. – ok. XVII w. p.n.e.) czytamy:

Enlil (...) **rozporządził zło** (...) ³⁶.

³³ *Epos o Gilgameszu* 11.186, 189, w: *Epos o Gilgameszu*, s. 56.

³⁴ *Adapa i wiatr południowy* (wersja 2) 34-36, w: MA, s. 145.

³⁵ *Hymn do Amona w 1000 strofach* 70.3.14, w: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, red. J.B. Pritchard, Princeton University Press, Princeton ⁵1992, s. 369.

³⁶ *Starobabiloński mit o Atrachasisie* 3.76, w: MA, s. 139.

W *Księdze Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

Pan zaniechał (...) więc **zła**, które zamierzał zesłać na swój lud. (Wj 32,14).

9.37. Zachęcanie innych do kłamstwa

Bogowie przekazują innym kłamstwo: sumeryjski Enki daje je swojej córce jako wartość (*me*), a żydowski Jahwe daje je ludziom.

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Kłamliwość (...)

czysta Inana przyjęła je.³⁷

Z *1 Księgi Królewskiej* (VII/VI w. p.n.e.) dowiadujemy się, że bóg Jahwe nie kłamie bezpośrednio, lecz inspiruje innych do kłamstwa:

Właśnie teraz Pan włożył ducha **kłamstwa** w usta tych wszystkich proroków, gdyż Pan postanowił zesłać na ciebie nieszczęście. (1Krl 22,23).

9.38. Zmienianie zdania

W babilońskiej *Kronice Weidnera* (ok. XIX w. p.n.e.) czytamy o sumeryjskim bogu Enlilu:

Enlil **zmienił swój rozkaz** i od wschodu do zachodu (ludzie) powstali przeciw niemu³⁸.

W *Księdze Jonasza* (V/IV w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Zlitował się więc Bóg nad nimi i **nie zesłał** na nich nieszczęścia, które im **zapowiedział**. (Jn 3,10).

9.39. Przekazywanie znaków

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy:

Ustalone zostały wszystkie **znaki** (...):

miejsca na niebie i ziemi rozdzielili bogowie wszyscy (...)³⁹.

W *Księdze Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

Pan rzekł do Mojżesza: „(...) Sprawię jednak, że faraon zatnie się w uporze, abym **zdziałał** tym liczniejsze **znaki** (...)”. (Wj 7,1.3).

³⁷ *Inana i Enki* 49–51, w: MS, s. 67.

³⁸ *Kronika Weidnera*, w: COS, Vol. 1, s. 469.

³⁹ *Enûma Eliš* 6.78–79, w: MA, s. 42.

9.40. Wydawanie uczty

W sumeryjskim tekście *Enki i Ninmah* (ok. 2003 – ok. 1595 p.n.e.) czytamy, że bóg

(Enki) **wydał ucztę** na cześć Nammy, swej matki (...) ⁴⁰.

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy:

Na tej górze Pan Zastępów
przygotuje wszystkim narodom
uczty obfitującą w mięso
i wyśmienite wina. (Iz 25,6).

9.41. Praktykowanie rytuałów

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Czyste Rytuały Obmywania (...)

czysta Inana przyjęła je ⁴¹.

W Biblii nie ma informacji o tym, że Jahwe bądź Jezus przekazywali komuś rytuały.

9.42. Obdarzanie bogactwem

W *Hymnie do Marutów z Rigwedy* (ok. 1700 – ok. 1200 p.n.e.) czytamy o tytułowych bogach:

Aby **obdarować bogactwem** swojego cziciela, poruszacie góry (...) ⁴².

W *Księdze Koheleta* (V/IV w. p.n.e.) czytamy:

Bóg **dał** komuś **bogactwa** (...) (Koh 6,2).

9.43. Ujarmianie

W poniższej cytowanych tekstach Marduk ujarmia ludzi, a Jahwe naturę.

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku, który w tekście występuje jako Szazu:

Szazu (...)

Ujarmia nieposłusznego (...) ⁴³.

⁴⁰ *Enki i Ninmah* 38, w: MS, s. 40.

⁴¹ *Inana i Enki* 57-59, w: MS, s. 67.

⁴² *Rigweda* 5.57.3, w: *The Hymns of the Rgveda*, s. 269.

⁴³ *Enûma Eliš* 7.35, 38, w: MA, s. 46.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Ty **ujarzmiłeś** morze swą potęgą (...) (BT, Ps 74,13).

9.44. Podarowanie ludziom terytorium

O ile ugarycki bóg El podarował królowi Keretowi miasto Udum, to biblijny bóg Jahwe podarował Żydom cały kraj.

Jak czytamy w ugaryckim utworze *Keret* (ok. 1500 – ok. 1200 p.n.e.):

Udum jest **darem** EIa,
prezenterem od Ojca [Lud]zi⁴⁴.

Autor *Księgi Powtórzonego Prawa* (ok. 690 – ok. 621 p.n.e.) włożył w usta Mojżesza słowa:

Z waszego powodu Pan rozgniewał się na mnie i przysiągł, że nie przejdę Jordanu i nie wejdę do tego pięknego **kraju, który Pan, twój Bóg, daje ci jako dziedzictwo**. Ja umrę na tej ziemi i nie przejdę Jordanu, lecz wy go przejdziecie i **weźmiecie w posiadanie ten piękny kraj**. (Pwt 4,21–22).

9.45. Podarowanie ludziom wina

W jednym z tekstów z piramidy faraona Pepi I (pan. ok. 2276 – ok. 2228 p.n.e.) czytamy, że Ozyrys podarował ludziom wino zmieszane z wodą

przychodzi do ciebie przynosząc **[zmieszaną] wodę i wino** (...) ⁴⁵.

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) Jezus podarował ludziom wodę zmienioną w wino:

Jezus polecił usługującym: „Napełnijcie naczynia wodą (...) i zanieście przewodniczącemu uczy”. (...) [G]ospodarz skosztował **wody przemienionej w wino** (...) (J 2,7–9).

9.46. Uzdrawianie

Według *Hymnu do Amona w 1000 strofach* (ok. 1292 – ok. 1191 p.n.e.) Amon to

Ten (...) który **leczy** oko bez używania leków, otwierając oczy i **lecząc** zeza⁴⁶.

W *Księdze Rodzaju* (ok. II połowy IX w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy:

⁴⁴ *Keret* 1.14 vi 12–13, w: N. Wyatt, *Religious Texts from Ugarit*, s. 203.

⁴⁵ *Teksty piramid* 1552a, w: PT, s. 242.

⁴⁶ *Hymn do Amona w 1000 strofach* 70.3.14, w: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, s. 369.

Bóg **uzdrowił** Abimeleka, a także jego żonę i niewolnice, aby mogły rodzić. (Rdz 20,17).

9.47. Uprawianie zapasów

W niniwejskiej wersji *Eposu o Gilgameszu* (ok. 1300 – ok. 1000 p.n.e.) tytułowy heros walczy z bogiem Enkidu:

Gilgameszowi jak bogu postawiono [przeciwnika].
 Enkidu zastawił swymi nogami bramę domu teścia,
 by nie pozwolił wejść Gilgameszowi.
Zwarli się razem w bramie domu teścia,
walczyli z sobą na ulicy, (na) placu kraju.
 Słupy drzwi drżały, mur się kołysał⁴⁷.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) patriarcha Jakub walczy z bogiem Jahwe:

Gdy Jakub pozostał sam, ktoś walczył z nim aż do wschodu jutrzeńki. Widząc, że nie może pokonać Jakuba, uderzył go w czasie walki w staw biodrowy i zwichnął mu go. (...) Wtedy powiedział: „Nie będziesz się już nazywał Jakub, lecz Izrael, bo **walczyłeś zwycięsko z Bogiem** i z ludźmi. Jakub prosił: „Podaj mi, proszę, swoje imię”. On odparł: „Czemu mnie pytasz o imię?”. (...) Jakub dał temu miejscu imię Penuel, mówiąc: „Choć widziałem Boga twarzą w twarz, to jednak ocaliłem moje życie”. (Rdz 32,25–31).

10. Bóg na wojnie

Bogowie, jak ludzie, biorą udział w wojnach i mają żołnierzy, którym wydają rozkazy.

10.1. Bóg wojownik

Autor *Sporu Baala z Motem* (XIV w. p.n.e.) nazywa boga Mota junakiem czyli wojownikiem:

Przełakł się syn bogów, Mot,
 przestraszył się ulubieniec Ela, **junak**⁴⁸.

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy, że bóg Jahwe to

Pan, potężny **wojownik!** (Wj 15,3).

⁴⁷ *Epos o Gilgameszu* 2.26–31, w: *Epos o Gilgameszu*, s. 12.

⁴⁸ *Spór Baala z Motem* 1.6 vi 30–31, w: CBU, s. 225. W angielskim przekładzie D. Pardee w tym miejscu pojawia się słowo *warrior* ('wojownik') (COS, Vol. 1, s. 273).

10.2. Bóg ma wojsko

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy co bóg Marduk zrobił z boginią Tiamat:

Gdy Tiamat, przywódczynię ich, zabił,
jej **wojsko** rozprzęgło się (...) ⁴⁹.

W *Księdze Jozuego* (ok. VII w. – ok. IV w. p.n.e.) czytamy:

Wódz **wojska** Pana odpowiedział Jozuemu (...) (Joz 5,15).

W *Apokalipsie Jana* (ok. 81 – ok. 96 n.e.) czytamy o eschatologicznym Jezusie:
towarzyszy mu **wojsko** niebieskie na białych koniach (...) (Ap 19,14).

10.3. Bóg maszeruje na czele wojska

W hetyckiej „*Apologii*” *Hattuszili III* (pan. ok. 1267 – ok. 1240/37 p.n.e.) czytamy:

Również i tam moja Pani, Isztar, **maszerowała przede mną**, i również i tam pokonałem wroga ⁵⁰.

W 2 *Księdze Samuela* (ok. 715 – ok. 550 p.n.e.) czytamy:

Kiedy usłyszysz szmer kroków na wierzchołkach drzew, wtedy szybko nacieraj, bo w tym momencie Pan **pójdzie przed tobą**, aby pobić wojsko Filistynów! (2Sm 5.24).

10.4. Bóg jest wodzem

W akadyjskim *Wýwyższeniu Isztar* (ok. XIV – ok. XII w. p.n.e.) czytamy:

O Anu! (...)
Ty jesteś **wodzem** (...) ⁵¹.

Choć jak widać w powyższych cytatach, Jahwe i Jezus mają wojsko (punkt 9.2), a ponadto Jahwe maszeruje na jego czele (punkt 9.3), to żaden z tekstów biblijnych nie nazywa ich *expressis verbis* wodzami.

⁴⁹ *Enûma Eliš* 4.105-106, w: MA, s. 34–35.

⁵⁰ „*Apologia*” *Hattušili III* 7, w: COS, Vol. 1, s. 201.

⁵¹ *Wýwyższenie Isztar* 4, 6, w: MA, s. 81.

10.5. Bóg nakazuje zdobycie wrogiego miasta

Eannatum, król sumeryjskiego miasta Lagasz (pan. ok. 2500/2400 p.n.e.), pisał w inskrypcji:

[Bóg Ningirsu] **nakazał** Eannatum,
a on **zniszczył** Giszę (Ummę)⁵².

W *Księdze Jozuego* (ok. VII w. – ok. IV w. p.n.e.) czytamy:

Pan powiedział do Jozuego: (...) Patrz, oto **daję w twoje ręce** króla Aj, jego lud, **miasto** i kraj. (Joz 8,1).

10.6. Bóg waleczny

Autor *Erra i Iszum* (VIII w. p.n.e.) zwraca się do akadyjskiego boga:

O **waleczny** Erro, sprawiedliwego zabiłeś,
niesprawiedliwego zabiłeś!⁵³

żaden z tekstów biblijnych nie nazywa Jahwe ani Jezusa walecznymi.

10.7. Bóg walczy

W *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy o bogini Anat:

Anat **biła się** w dolinie,
rzezała synów mieszczan⁵⁴.

W *Księdze Jozuego* (ok. VII – ok. IV w. p.n.e.) czytamy, że

Bóg Izraela, **walczył** po stronie Izraelitów. (Joz 10,42).

10.8. Bóg niszczy ludzi

W hetyckich *Instrukcjach dla kapłanów i urzędników świątynnych* (powstałych przed ok. 1344 p.n.e.) czytamy:

Jeśli jednak ktoś rozgniewa umysł boga (...) On w końcu **zniszczy** go (...)⁵⁵.

⁵² Eannatum 3 ii 1–5, w: D.R. Frayne, *Presargonic Period (2700–2350 BC)*, University of Toronto Press, Toronto 1993, s. 143.

⁵³ *Erra i Iszum* 4.101–102, w: MA, s. 106.

⁵⁴ *Pałac Baala* 1.3 ii 7–8, w: CBU, s. 127.

⁵⁵ *Instrukcje dla kapłanów i urzędników świątynnych* 3, w: COS, Vol. 1, s. 218.

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Bóg rzekł do Noego: „Położę kres wszystkim istotom cielesnym! Chcę je **zniszczyć** (...) (Rdz 6,13).

10.9. Bóg niszczy wrogów

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku, który w tekście występuje jako Szazu-Sahgurim:

Szazu-Sahgurim (...)
usuwa wrogów, niszczy ich potomstwo (...)
zniweczył ich czyny, nie pozostawił z nich nic⁵⁶.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Bo oto twoi wrogowie, Panie,
bo oto twoi **wrogowie wyginą**,
i **rozproszeni będą** wszyscy dopuszczający się nieprawości (...) (Ps 92,10).

10.10. Bóg posiada miecz

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) czytamy:

Inano (...)
ty **Miecz** (...) [zabrałaś ze sobą] (...)⁵⁷.

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy:

W tym dniu Pan osądzi
swoim **mieczem** srogim, wielkim i potężnym
Lewiatana (...) (Iz 27,1).

10.11. Bóg przelewa krew

W *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy o bogini Anat:

Kolana nu<rza> we **krwi** straży,
uda w **wybroczynach** wojowników⁵⁸.

Autor *Księgi Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) pisał o bogu Jahwe:

⁵⁶ *Enûma Eliš* 7.47–49, w: MA, s. 46.

⁵⁷ *Inana i Enki* 385, 404, w: MS, s. 79.

⁵⁸ *Pałac Baala* 1.3 ii 16–17, w: CBU, s. 129.

Miecz Pana **krwią** splywa (...) (Iz 34,6).

10.12. Bóg zabija

W *Erra i Iszum* (VIII w. p.n.e.) Kabti-ilani-Marduka bóg Erra mówi:

Ty jesteś (...) zjadłym **zabójcą**⁵⁹.

W *Księdze Ezechiela* (ok. VIII w. – ok. III w. p.n.e.) czytamy:

Tak mówi Pan: (...) Wyciągnę mój miecz z pochwy i **zglądę** u ciebie sprawiedliwego i bezbożnego. (Ez 21,8).

10.13. Bóg rabuje

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (ok. 2112 – ok. 2004 p.n.e.) bóg Enki mówi:

Czystej Inanie, mej córce, chcę dać (...)

Rabowanie Miast (...)

czysta Inana przyjęła je⁶⁰.

W *Księdze Jozuego* (ok. VII – ok. IV w. p.n.e.) czytamy, że po zdobyciu Jerycha żołnierze Jozuego:

Miasto (...) spalili, nie oszczędzając niczego, co się w nim znajdowało **z wyjątkiem srebra i złota, które złożyli do skarbca** w domu Pana. (Joz 6.24).

10.14. Bóg wydaje okrzyk zwycięstwa

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Ea:

Ea **zwycięstwo okrzyknął** nad przeciwnikami swymi (...)⁶¹.

Psalm 60 z *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) stanowi refleksję nad wojną, przez co ów „okrzyk radosny” można traktować jako okrzyk zwycięstwa:

Bóg przemówił w swojej świątyni: (...)

nad Filistęą **wzniosę okrzyk radosny** (...) (Ps 60,10).

⁵⁹ *Erra i Iszum* 1.12, w: MA, s. 92.

⁶⁰ *Inana i Enki* 43, 45, 47, w: MS, s. 67.

⁶¹ *Enûma Eliš* 1,74 w: MA, s. 19.

10.15. Bóg umieszcza wrogów pod stopą władcy

W jednym z tekstów z piramidy faraona Teti (pan. ok. 2305 – ok. 2279 p.n.e.) czytamy:

Horus **umieścił twoich wrogów pod twoją stopą** (...) ⁶².

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

On poddaje nam **ludy**,
narody rzuca pod nasze stopy. (Ps 47,4).

10.16. Wrogowie to szarańcza

Faraon Ramzes II w *Bitwie pod Kadesz* (z 1275 p.n.e.) pisał, że Hetyci

pokryli wzgórze i dolinę, byli jak rój **szarańczy** w swej mnogości (...) ⁶³.

Według *Księgi Sędziów* (VIII w. p.n.e.) Madianici:

Przybywali bowiem ze swymi stadami i namiotami, tak licznie jak **szarańcza**. (...) I tak wkraczali do tej ziemi, aby ją pustoszyć. (Sdz 6,5).

11. Bogowie władcy

Bogowie przypominają ziemskich władców: zasiadają na tronach, posiadają korony i berła.

11.1. Bóg jako król

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy:

Marduk zaprawdę jest **królem**! ⁶⁴.

Autor *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) pisał o bogu Jahwe:

Pan jest **królem** (...) (Ps 93,1; 96,10).

⁶² *Teksty piramid* 637a, w: PT, s. 127.

⁶³ Ramzes II, *Bitwa pod Kadesz* 51, w: COS, Vol. 2, s. 34.

⁶⁴ *Enûma Eliš* 4.28, w: MA, s. 32.

11.2. Bóg jako król królów

Teksty starożytnego Bliskiego Wschodu nie nazywają żadnego boga królem królów ani panem panów.

W *Apokalipsie Jana* (ok. 81 – ok. 96 n.e.) czytamy:

Na Jego (...) biodrze jest wypisane imię „**Król królów i Pan panów!**”. (Ap 19,16).

11.3. Bóg jako władca świata

W obu poniższych tekstach bóg narodu jest przedstawiany jako władca świata. W sumeryjskiej inskrypcji znanej jako *Zwycięstwo Entemeny z Lagasz nad Ummą* (ok. 2410 – ok. 2400 p.n.e.) czytamy:

Enlil, **król wszystkich krajów** (...) ⁶⁵.

W *Księdze Jozuego* (ok. VII w. – ok. IV w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Oto Arka Przymierza **władcy całej ziemi** przejdzie przed wami Jordan. (Joz 3,11).

11.4. Bóg siedzi na tronie

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku:

Dali mu (...) **tron** (...) ⁶⁶.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Pan w niebie zasiada na **tronie**. (Ps 11,4).

11.5. Bóg posiada koronę

W akadyjskim *Micie o ptaku Anzu* (I tysiąclecie p.n.e.) czytamy o bogu przestrzeni:

Enlil (...)
zdjąwszy **koronę**, położył ją na tronie ⁶⁷.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy o żołnierzach rzymskich i Jezusie:

upletli cierniową **koronę** i włożyli Mu ją na głowę. Zaczęli Go też pozdrawiać: „Witaj, królu Żydów!”. (Mk 15,17–18).

⁶⁵ *Zwycięstwo Entemeny z Lagasz nad Ummą* 1, w: *Eposy sumeryjskie*, s. 107.

⁶⁶ *Enûma Eliš* 4.28, w: MA, s. 32.

⁶⁷ *Mit o ptaku Anzu* 1.64, w: MA, s. 61.

11.6. Bóg posiada berło

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku:

Dali mu (...) **berło królewskie** (...) ⁶⁸.

W *Księdze Estery* (ok. IV w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Panie, nie wydawaj swego **berła** czemuś, co nie istnieje! (Est 4,17q).

12. Bogowie prawodawcy

Bogowie, jak władcy, wydają prawa i pilnują ich przestrzegania.

12.1. Wydawanie praw

W sumeryjskim tekście *Inana i Enki* (z ok. XXII/XXI w. p.n.e.) czytamy:

Inana oswobodziła ofiarowane jej *me* i statek niebiański. (...) Aby **prawo** na ziemi **ustanawiać** (...) ⁶⁹.

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Wtedy Bóg (...) powiedział: „(...) Abraham (...) przestrzegał moich (...) **praw** (...)”. (Rdz 26,2.5).

12.2. Wydawanie nakazów

W *Starobabilońskim micie o Atrachasisie* (ok. XIX w. – ok. XVII w. p.n.e.) znajdujemy:

Anu, pan rozkazu (...) Którego **nakazów** słuchali synowie jego (...) ⁷⁰.

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Wtedy Bóg (...) powiedział: „(...) Abraham (...) przestrzegał moich **nakazów** (...)”. (Rdz 26,2.5).

⁶⁸ *Enûma Eliš* 4.28, w: MA, s. 32.

⁶⁹ *Inana i Enki* 345, 463, w: MS, s. 77, 81.

⁷⁰ *Starobabiloński mit o Atrachasisie* 3.87–88, w: MA, s. 139.

12.3. Wydawanie pouczeń

Chociaż bogowie starożytnego Bliskiego Wschodu – podobnie jak biblijny Jahwe – wydają prawa i nakazy, to jednak nie wydają, jak on, pouczeń.

W *Księdze Rodzaju* (ok. 571 – ok. 397 p.n.e.) czytamy:

Wtedy Bóg (...) powiedział: „(...) Abraham (...) przestrzegał moich (...) **pouczeń**”. (Rdz 26.2, 5).

12.4. Ustanawianie świąt

W tekście akadyjskim *Etana* (VII w. p.n.e.) czytamy:

Wielcy bogowie, Anunnaki (...)
jednogłośnie **[ustanowili] święto** (...)⁷¹.

W *Księdze Kapłańskiej* (ok. 538 – ok. 332 p.n.e.) czytamy:

Pan rzekł do Mojżesza: „Oznajmij Izraelitom: Oto są **święta Pana**, w czasie których będziecie zwoływać święte zgromadzenie, bo one są moimi świętami. (...)”. (Kpł 23,23).

12.5. Bogowie świadkami porozumienia

O ile bogowie mezopotamscy są przywoływani na świadków traktatu zawartego przez władców, to bóg Jahwe jest świadkiem przymierza zawartego przez patriarchę i jego wuja.

W *Traktacie zawartym między Bargają, królem Kark, a Matielem, królem Arpadu* (powstałym przed 740 p.n.e.) czytamy o bogach będących świadkami porozumienia:

Traktat Bargaji, króla Katk, z Matielem, synem Attar-sumki (...) został zawarty [przed...] Mardukiem i Sarpanitu (...) przed Elem i Eljonem (...)⁷².

W *Księdze Rodzaju* (ok. II połowy IX w. – ok. 397 p.n.e.) Laban mówi do Jakuba:

Zawrzyjmy teraz **przymierze**, ja i ty. Niech Pan będzie świadkiem zgody między mną i tobą. (Rdz 31,44).

⁷¹ *Etana* (wersja neoasyryjska) 1.9, 12, w: MA, s. 148.

⁷² *Traktat zawarty między Bargają, królem Kark, a Matielem, królem Arpadu*, stela IA.1, 7–8, 11, w: *Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament*, red. W. Beyerlin, s. 257–258.

13. Ludzkie profesje bogów

Teksty ukazują bogów jako wykonujących zawody typowe dla ludzi.

13.1. Przewodnik

W akadyjskim *Hymnie do Szamasza przeciwko psom* (ok. 1500 – ok. 1000 p.n.e.) czytamy o babilońskim bogu sprawiedliwości:

O Szamaszu (...)
przewodniku ludzkości (...)⁷³.

Autor *Księgi Mądrości* (ok. II w. – ok. I p.n.e.) pisząc o bogu Jahwe, stwierdza:

On jest **przewodnikiem** na ścieżkach mądrości (...) (Mdr 7,15).

13.2. obrońca

W *Księdze umarłych* z papyrusu Neferubenefa (ok. 1539 – ok. 1077 p.n.e.) czytamy o bogu Thocie:

Tot jest **obrońcą** wszystkich moich członków⁷⁴.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Ty, Boże, jesteś moim **obrońcą**. (Ps 43,2).

13.3. Sędzia

W ugaryckim *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy:

Baal **sędzią** naszym (...)⁷⁵.

Także o bogu Jahwe z *Księgi Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy:

Pan naszym **sędzią**! (Iz 33,22).

⁷³ *Hymn do Szamasza przeciwko psom* 1–2, w: B.R. Foster, *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, CDL Press, Bethesda 2005, s. 730.

⁷⁴ *Księga umarłych* 42, papyrus Neferubenefa, w: M. Barwik, *Księga wychodzenia za dnia*, s. 54.

⁷⁵ *Pałac Baala* 1.3 v 41, w: CBU, s. 149.

13.4. Opiekun

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku występującym w tekście jako Asalluhi:

Asalluhi (...)
jest **opiekunem** (...) kraju⁷⁶.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

dla wdów **opiekunem**
jest Bóg w swojej świętej siedzibie. (Ps 68,6).

13.5. Strażnik

W sumeryjskim tekście *Enki – organizator świata* (ok. XXII/XXI w. p.n.e.) bóg Enki mówi:

jestem **strażnikiem** nieba i ziemi (...)⁷⁷.

Według *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) bóg Jahwe to

Strażnik Izraela (...) (Ps 121,4).

13.6. Doradca

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Mummu:

Mummu, **doradca**, (ze wzburzenia) drętwiał⁷⁸.

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Nazwano Go imieniem:
Przedziwny **Doradca** (...) (BT, Iz 9,5).

13.7. Lekarz

Według *Hymnu do Amona w 1000 strofach* (ok. 1292 – ok. 1191 p.n.e.) tytułowy bóg to

⁷⁶ *Enûma Eliš* 6.147, 149, w: MA, s. 44.

⁷⁷ *Enki – organizator świata* 62, w: MS, s. 48.

⁷⁸ *Enûma Eliš* 1.66, w: MA, s. 19.

Ten, który rozprasza zło i dolegliwości, **lekarz** (...) ⁷⁹.

W *Księdze Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

Ja, Pan, chcę być twym **lekarzem** (...) (BT, Wj 15.26).

13.8. Nauczyciel

Teksty starożytnego Bliskiego Wschodu nie nazywają żadnego boga nauczycielem.

W *Księdze Izajasza* (II połowa VIII w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

twój **Nauczyciel**

nie będzie się więcej ukrywał.

Twoje oczy ujrzą twego **Nauczyciela** (...) (Iz 30,20).

13.9. Wysłannik

W jednym z tekstów z piramidy faraona Pepi I (pan. ok. 2276 – ok. 2228 p.n.e.) czytamy:

N. przychodzi po życie jako **wysłannik** Horusa (...) ⁸⁰.

W *2 Księdze Kronik* (ok. 400 – ok. 250 p.n.e.) czytamy:

Pan, Bóg ich ojców (...) nieustannie posyłał do nich swoich **wysłanników**. (2Krn 36,15).

13.10. Pasterz

W akadyjskim hymnie do Szamasza *Uzdrowiciel* (ok. 1500 – ok. 1000 p.n.e.) sumeryjski bóg jest pasterzem całej ludzkości:

[O Szamaszu, t]y jesteś **pasterzem**
całej [licznej] ludzkości! ⁸¹.

W *Księdze Ezechiela* (ok. VIII w. – ok. III w. p.n.e.) czytamy:

Tak mówi Pan Bóg: (...) Jak **pasterz** dogląda swojej trzody, gdy jest wśród swoich rozproszonych owiec, tak Ja będę doglądał moich owiec. (Ez 34,11–12).

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) Jezus mówi o sobie:

Ja jestem dobrym **pasterzem**. Dobry **pasterz** poświęca swoje życie za owce. (J 10,11).

⁷⁹ *Hymn do Amona w 1000 strofach* 70.3.14, w: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, s. 369.

⁸⁰ *Teksty piramid* 1254d, w: PT, s. 207.

⁸¹ *Uzdrowiciel* 21–22, w: B.R. Foster, *Before the Muses*, s. 750.

13.11. Stróż

W akadyjskim *Proroctwie Marduka* (ok. 1125 p.n.e.) autor wkłada w usta boga Marduka słowa:

Jestem Mardukiem (...) **stróżem**, [który] patrzy wędrując po krajach⁸².

Autor *1 Listu Piotra* (koniec I w. n.e.) pisał o bogu Jahwe:

nawróciliście się do (...) **Stróża** waszych dusz. (1P 2,25).

13.12. Właściciel niewolników

Zarówno według Platona, jak Biblii ludzie są własnością bogów.

W *Fedonie* Platona (ok. 428 – ok. 347 p.n.e.) Sokrates, mając na myśli bogów, stwierdza:

my, ludzie, stanowimy **część ich mienia**⁸³.

Autor *Księgi Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) włożył w usta boga Jahwe słowa:

Jeśli więc teraz naprawdę będziecie Mi posłuszni i będziecie przestrzegać przymierza ze Mną, staniecie się **moją szczególną własnością**, bardziej niż inne ludy, gdyż do Mnie należy cała ziemia. (Wj 19,5).

14. Ludzkie desygnaty bogów

W tekstach starożytnego Bliskiego Wschodu wobec bogów używa się identycznych dwudziestu dwóch określeń jak wobec ludzi.

14.1. Przyjaciel

W inskrypcji Warada-Sina (pan. ok. 1770 – ok. 1758 p.n.e.), króla sumeryjskiej Larsy, wyrytej na ścianie świątyni boga Nergala, prawdopodobnie w Uruk, czytamy:

dla boga Nergala, jego pana,
po **zaprzyjążnieniu się** (z nim) (...) ⁸⁴.

W *Księdze Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

⁸² *Proroctwo Marduka* i 7, 9, w: COS, Vol. 1, s. 480.

⁸³ Platon, *Fedon* 62B, w: idem, *Fedon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 32.

⁸⁴ Warad-Sin 3.20-22, w: D.R. Frayne, *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, s. 206.

Pan natomiast rozmawiał z Mojżeszem twarzą w twarz, jak rozmawia się z **przyjacielem**. (Wj 33,11)

14.2. Żywiciel

W sumeryjskim *Hymnie do stwórcy nieba i ziemi* z Ebli (ok. 2500 – ok. 2250 p.n.e.) czytamy o niewymienionym z imienia bogu:

Ty sam **żywisz** nas⁸⁵.

W *Księdze Barucha* (ok. 200 – ok. 100 p.n.e.) czytamy:

Zapomnieliście waszego **żywiciele**, Boga (...) (Ba 4,8).

14.3. Wybawca

Autor akadyjskiej *Modlitwy do Nabu o ochronę przed czarną magią* (ok. 1500 – ok. 1000 p.n.e.) zwraca się do boga Nabu słowami:

wybawco ludzkości (...) ⁸⁶.

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

On stał się moim **wybawcą**. (Wj 15,2).

14.4. Zbawca

Autor akadyjskiej modlitwy *Podniesienie rąk (Szuilla) do Marduka* (II/I tysiąclecie p.n.e.) pisał:

Mądry Marduku (...)
zbawicielu mas (...) ⁸⁷.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Wysłuchaj nas, Boże, nasz **Zbawco** (...) (Ps 65,6).

14.5. Dobroczyńca

W *Hymnie do różnych bóstw z Rigwedy* (ok. 1700 – ok. 1200 p.n.e.) czytamy:

⁸⁵ *Hymn do stwórcy nieba i ziemi* 6, w: V.H. Matthews, D.C. Benjamin, *Old Testament Parallels*, s. 277.

⁸⁶ *Modlitwa do Nabu o ochronę przed czarną magią* 7, w: B.R. Foster, *Before the Muses*, s. 695.

⁸⁷ *Marduk 2 3, 7*, w: *Reading Akkadian Prayers & Hymns*, s. 323.

Oby Twasztar, **twórca dobrych rzeczy** (...) wydłużył dni twojego życia⁸⁸.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Wołam do Boga Najwyższego,
do Boga, mego **dobroczyńcy**. (Ps 57,4).

14.6. Mocny

W *Annalach Tiglath-pilesera I* (pan. ok. 1114 – ok. 1076 p.n.e.) czytamy o jednym z bogów:

Aszur, **mocny** (...)⁸⁹.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy, że bóg Jahwe to

Pan **mocny** (...) (Ps 24,8).

14.7. Niezrównany

W akadyskiej *Inwokacji do Isztar* (ok. 1500 p.n.e.) czytamy o bogini Isztar (Inanie), która występuje tutaj jako Irnini:

Nie ma drugiej takiej jak Irnini, heroiczna córka Sina⁹⁰.

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

Któż jest równy Tobie
pośród bóstw, o Panie? (Wj 15,11).

14.8. Niedostępny

W *Hymnie do Amona w 1000 strofach* (ok. 1292 – ok. 1191 p.n.e.) czytamy:

Amun (...)
jest **niedostępny**⁹¹.

Autor *Księgi Hioba* (ok. VII w. – ok. IV w. p.n.e.) stwierdza:

Nie dosięgniemy Wszechmocnego. (Hi 37,23).

⁸⁸ *Rigweda* 10.18.6, w: *The Hymns of the R̥gveda*, s. 542.

⁸⁹ *Annaly Tiglath-pilesera I*, wewn. 7, w: V.H. Matthews, D.C. Benjamin, *Old Testament Parallels*, s. 181.

⁹⁰ *Inwokacja do Isztar* 105, w: *Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament*, red. W. Beyerlin, s. 112.

⁹¹ *Hymn do Amona w 1000 strofach* 200.4.16, 21, w: COS, Vol. 1, s. 25.

14.9. Doskonały

W *Naukach Amenemopeta* (ok. 1292 – ok. 1077 p.n.e.) czytamy:

Bóg jest zawsze **doskonały** (...) ⁹².

W *Ewangelii Mateusza* (ok. 70 – ok. 110 n.e.) czytamy:

Bądźcie więc tak doskonali, jak **doskonały** jest wasz Ojciec Niebieski. (Mt 5.48).

14.10. Wielki

W jednym z tekstów z piramidy faraona Unisa (pan. ok. 2321 – ok. 2306 p.n.e.) czytamy:

O **Wielki** Boże (...) ⁹³.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Bóg jest **wielki!** (Ps 70,5).

14.11. Największy

W hetyckim *Micie o Illujankasie* (ok. XV w. p.n.e.) czytamy:

Ze wszystkich bogów Zashapunas z Kastamy był **największy** ⁹⁴.

W 2 *Księdze Kronik* (ok. 400 – ok. 250 p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

nasz Bóg (*elohenu*) jest **największy** ze wszystkich bogów (*elohim*) (...) (2Krn 2,4).

14.12. Szybki

W akadyjskim *Micie o ptaku Anzu* (I tysiąclecie p.n.e.) czytamy o bogu wojny:

Ninurte
chcę słać (...)
który [jest]
szybki (...) ⁹⁵.

⁹² *Nauki Amenemopeta* XIX 14, w: COS, Vol. 1, s. 120.

⁹³ *Teksty piramid* 276c, w: PT, s. 78.

⁹⁴ *Mit o Illujankasie* (wersja późniejsza) IV 15–16, w: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, s. 126.

⁹⁵ *Mit o ptaku Anzu* 1.3–4, 10, 14, w: MA, s. 61.

Autor jednego z ostatnich rozdziałów *Księgi Izajasza* (po 538 – V w. p.n.e.) wkłada w usta boga Jahwe słowa:

Ja, Pan (...) **szybko** tego dokonam. (Iz 60,22).

14.13. Potężny

W akadyjskim *Micie o ptaku Anzu* (I tysiąclecie p.n.e.) czytamy o bogu Adadzie:

imię twoje niech będzie **Potężny** (...) ⁹⁶.

W *Księdze Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Pan, **potężny** wojownik! (Wj 15,3).

14.14. Najpotężniejszy

W egipskiej *Księdze umarłych* z papiirusu turyńskiego (ok. 1539 – ok. 1077 p.n.e.) czytamy o Ozyrysie:

Czczony jesteś, Ozyrysie (...)

[Jako] **najpotężniejszy** (...) ⁹⁷.

W *Księdze Estery* (ok. IV w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Boże! **Potężny nade wszystko!** (Est 4,17z).

14.15. Święty

W egipskiej *Legendzie o Izydzie oraz imieniu Re* (ok. 1292 – ok. 1191 p.n.e.) czytamy o Re:

Święty bóg otworzył swoje usta (...) ⁹⁸.

W *1 Księdze Samuela* (ok. 715 – ok. 550 p.n.e.) czytamy:

Kto się ostoi w obecności Pana, Boga tak bardzo **świętego?** (1Sm 6,20).

14.16. Sprawiedliwy

W *Aweście* (połowa II tysiąclecia – VII w. p.n.e.) czytamy:

⁹⁶ *Mit o ptaku Anzu* 1.87, w: MA, s. 64.

⁹⁷ *Księga umarłych* 8, w: *The Egyptian Book of the Dead*, s. 24.

⁹⁸ *Legenda o Izydzie oraz imieniu Re*, w: COS, Vol. 1, s. 34.

I dlatego zbliżamy się do Ciebie, (o Ahuro) (...) z Twoją (dobrą) **Sprawiedliwością** (...)⁹⁹.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:
sprawiedliwy Boże, który badasz serca i sumienie! (Ps 7,10).

14.17. Bohater

W akadyjskim tekście *Enûma Eliš* (ok. XXI w. – ok. XII w. p.n.e.) czytamy o bogu Marduku:

przeciwników swych **bohater** Marduk związał i pokonał (...)¹⁰⁰.

W *Księdze Izajasza* (VI w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Jak **bohater** posuwa się Pan (...) (BT, Iz 42,13).

14.18. Cierpliwy

W inskrypcji króla Rim-Sina I (pan. ok. 1822 – ok. 1763 p.n.e. lub ok. 1758 – ok. 1699 p.n.e.), władcy sumeryjskiej Larsy, czytamy:

Dla bogini Ninsianny (...)
cierpliwej litością (...)¹⁰¹.

W *Księdze Wjścia* (VI/V w. p.n.e.) czytamy:

Jahwe, Bóg (...) **cierpliwy** (...) (BT, Wj 34,6).

14.19. Pierworodny

Termin „pierworodny”, stosowany wobec władców Egiptu, został użyty wobec Jezusa.

W jednym z tekstów z piramidy faraona Pepi II (pan. ok. 2216 – ok. 2153 p.n.e.) czytamy:

Ozyrysie N., jesteś najstarszym synem Geba,
jego **pierworodnym**, jego dziedzicem¹⁰².

⁹⁹ *Jasna* 36.4, w: L.H. Mills (tłum.), *The Zend-Avesta*, Vol. 3, s. 333.

¹⁰⁰ *Enûma Eliš* 4.123, w: MA, s. 35.

¹⁰¹ Rim-Sin 18.1, 12, w: D.R. Frayne, *Old Babylonian Period (2003 – 1595 BC)*, s. 297.

¹⁰² *Teksty piramid* 1814ab, w: PT, s. 273.

W *Liście do Kolosan* (ok. 80 – ok. 100 n.e.) Paweł z Tarsu dwukrotnie nazywa Jezusa „pierworodnym”:

On jest (...) **pierworodnym** wobec całego stworzenia (...) **pierworodnym** spośród umarłych (...) (Kol 1,15.18).

14.20. Śmiertelny

Idea śmiertelności boga może wydawać się niedorzeczna, ponieważ bogowie z zasady są nieśmiertelni. Jednak w tekstach Starożytnego Wschodu można znaleźć informacje o ich śmiertelności.

W ugaryckim *Sporze Baala z Motem* (XIV w. p.n.e.) jeden z bogów mówi do boga Baala:

bądź policzon pomiędzy zstępujących w ziemię;
a poznasz, o boże, żeś **śmiertelny!**¹⁰³.

Autor *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) wspomina o śmiertelności synów bożych. Idea synów bożych została przez psalmistę przejęta z religii ugaryckiej, gdzie oznaczała bogów będących synami Ela¹⁰⁴. Ugaryccy synowie boży stali się w Biblii aniołami.

Ja mówię: Jesteście bogami
oraz synami Najwyższego,
ale **pomrzecie** jak ludzie. (Ps 82,6–7).

14.21. Wspomożyciel

W *Modlitwie do Re-Horachte* (ok. 1292 – ok. 1077 p.n.e.) czytamy:

O Re-Horachte (...)
wspomożycielu tych, którzy wołają do ciebie (...)¹⁰⁵.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Ty jesteś moim **wspomożycielem** (...) (Ps 70,6).

14.22. Wzniosły

W sumeryjskim *Hymnie do boga księżycy Nanny-Suena (Sina)* (po ok. 1400 p.n.e.) czytamy:

¹⁰³ *Spór Baala z Motem* 1.5 v 18–19, w: CBU, s. 203.

¹⁰⁴ W. Tyloch, *Odkrycia w Ugarit a Stary Testament*, PWN, Warszawa 1980, s. 112–113.

¹⁰⁵ *Modlitwa do Re-Horachte* 20, 24, w: COS, Vol. 1, s. 47.

O panie, bohaterze bogów, który jesteś **wzniosły** w niebie i na ziemi (...) ¹⁰⁶.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

„Zatrzymajcie się, i we Mnie uznajcie Boga
wzniosłego wśród narodów, **wzniosłego** na ziemi!” (BT, Ps 46,11).

15. Metaforyczne desygnaty bogów

W tekstach starożytnego Bliskiego Wschodu można znaleźć trzy wspólne, metaforyczne określenia bogów.

15.1. Ostoja / opoka

W ugaryckiej *Modlitwie-pieśni do Ela i zgromadzenia bogów* (XIII w. p.n.e.) czytamy:

Bądź **ostoją**, o Elu! ¹⁰⁷.

W *Księdze Rodzaju* (ok. X w. – ok. VI w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Z rąk potężnego Boga Jakubowego,
od (...) **Opoki** Izraela (...) (BT, Rdz 49,24).

15.2. Schronienie

W napisie na Steli Totmesa III z Gebel Barkal (ok. 1479 – ok. 1425 p.n.e.) czytamy:

On jest Horusem (...) **schronieniem** dla ludzi ¹⁰⁸.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Ty jesteś moim bezpiecznym **schronieniem**. (Ps 71,7).

15.3. Tarcza

W utworze *Asarhaddon i Isztar z Arbeli* bogini Isztar zwraca się do króla Asarhadona (pan. ok. 681 – ok. 669 p.n.e.):

¹⁰⁶ *Hymn do boga księżycy Nanny-Suena (Sina)* ¹⁰, w: *Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament*, red. W. Beyerlin, s. 104.

¹⁰⁷ *Modlitwa-pieśń do Ela i zgromadzenia bogów 7*, w: *ibidem*, s. 222.

¹⁰⁸ *Stela Totmesa III z Gebel Barkal 7*, w: M.-J. Nederhof (tłum.), *Gebel Barkal Stela of Tuthmosis III*, s. 4.

O Asarhaddonie, w Arbeli będąc twoją dobrą **tarczą**¹⁰⁹.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy:

Pan jest (...) **tarczą** (...) (Ps 84,12).

16. Nadzwyczajne umiejętności

Teksty starożytnego Bliskiego Wschodu wymieniają cztery, wspólne dla nich, nadzwyczajne umiejętności.

16.1. Czytanie w myślach

Autor palijskiego tekstu buddyjskiego, *Dyskursu o Kewadsze ze Zbioru długich dyskursów* (ok. III w. p.n.e.), pisał:

Pan powiedział: „Kewaddho, istnieją trzy rodzaje mocy, które zrealizowałem dzięki swojemu wglądowi. (...) [Jest wśród nich] umysł telepatii (...). Wtedy mnich **czyta w umysłach** innych istot, innych ludzi, **czyta ich stany mentalne**, ich myśli i rozmyślenia (...)”¹¹⁰.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy:

Jezus **poznał** zaraz **w swoim duchu, że tak myślą** i powiedział do nich: „Dlaczego nurtują was takie myśli? (...)”. (Mk 2,8).

16.2. Jasnowidzenie

Jasnowidzenie to widzenie zjawisk na odległość „boskim okiem”. Tę umiejętność poniższe teksty przypisują Buddzie i Jezusowi.

W *Dyskursie o szlachetnym poszukiwaniu ze Zbioru dyskursów średniej długości* (ok. III w. p.n.e.) Budda mówił o sobie:

boskim okiem, które jest oczyszczone i przewyższa [widzenie] człowieka, **ujrzałem**, że oni mieszkają w Benares (...)”¹¹¹.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy o Jezusie:

¹⁰⁹ *Asarhaddon i Ishtar z Arbeli* 3, w: B.R. Foster, *Before the Muses*, s. 814.

¹¹⁰ *Kevaddhā Sutta* 3, 6, w: *Thus Have I Heard: The Long Discourses of the Buddha: Dīgha Nikāya*, tłum. M. Walshe, Wisdom Publications, London 1987, s. 175–176.

¹¹¹ *Ariyapariyesanā Sutta* 24, w: *The Middle Length Discourses of the Buddha: A New Translation of the Majjhima Nikāya*, tłum. B. Ñāṇamoli, B. Bodhi, Buddhist Publication Society, Kandy 1995, s. 263.

Posłał więc dwóch uczniów z poleceniem: „**Idźcie do miasta. Wyjdzie wam naprzeciw człowiek**, niosący dzban wody. Idźcie za nim (...)”. (Mk 14,13).

16.3. Wyjaśnianie snów

Sumeryjska bogini Nansze i żydowski bóg Jahwe to interpretatorzy snów ludzi.

Autor jednego z *Tekstów z cylindrów księcia Gudei* (ok. 2125 p.n.e.) pisze o Nansze:

jestes **interpretatorką snów** bogów (...) ¹¹².

Tytułowy bohater *Księgi Daniela* (II w. p.n.e.) z inspiracji boga Jahwe wyjaśnił królowi Nabuchodonozorowi jego sen, a następnie stwierdził:

Wielki Bóg dał poznać królowi, co ma się stać. Prawdziwy jest **sen**, a jego **znaczenie** pewne (...) (Dn 2,45).

16.4. Wskrzeszanie

Deifikowani ludzie – Herakles i Jezus – wskrzesili zmarłych, odpowiednio, Alkestis, żonę króla Admeta, i Łazarza.

W *Alkestis* Eurypidesa (438 p.n.e.) król Admet zastanawia się, czy postać, którą ujrzał, nie jest cieniem jego zmarłej żony:

Bogowie, cóż to?! Cud niespodziewany!
Naprawdę widzę moją własną żonę (...)
Czy tylko nie jest to mara z Podziemi? ¹¹³.

Herakles rozwiewa jego wątpliwości. Choć w tekście Eurypidesa nie pada słowo „wskrzeszenie”, to z poniższych słów wynika, że Alkestis wróciła do życia w ciele fizycznym, a nie pojawiła się jako duch zmarłej:

Nie, gość twój nie jest dusz wywoływaczem! ¹¹⁴.

W *Ewangelii Jana* (I/II w. n.e.) czytamy:

Jezus jej rzekł: „Twój brat powstanie z martwych”. (...) Po tych słowach zawołał z mocą: „Łazarzu, wyjdź na zewnątrz!”. Wtedy **zmarły wyszedł** (...) (J 11,23, 43–44).

¹¹² Cylinder księcia Gudei A iv 12, w: T. Jacobsen, *The Harps that Once...*, Yale University Press, New Haven 1997, s. 392.

¹¹³ Eurypides, *Alkestis* 1123–1124, 1127, w: idem, *Tragedie*, t. 1, Prószyński i S-ka, Warszawa 2005, s. 127.

¹¹⁴ Eurypides, *Alkestis* 1128, w: ibidem.

17. Bogowie animalni

Niektórzy bogowie starożytnego Bliskiego Wschodu zostali ukazani w tekstach jako mający cechy zwierzęce.

17.1. Lwi bóg

W poemacie sumeryjskiej poetki Enheduanny *Inana i kraj Ebih* (XXIV/XXIII w. p.n.e.) czytamy o Innin, czyli Inanie:

O Innin (...)
Podobna do imponującego, strasznego **lwa** (...)!¹¹⁵.

W *Apokalipsie Jana* (ok. 81 – ok. 96 n.e.) czytamy o Jezusie:

Oto zwyciężył **Lew** z plemienia Judy, potomek Dawida! (Ap 5,5).

17.2. Bóg jako gołąbica

W ugaryckim *Pałacu Baala* (XIV w. p.n.e.) czytamy:

Wzniosła oczy swe i dostrzegła (...)
nadejście dziewoi Anat,
pochód **gołąbicy** [potężnego]¹¹⁶.

W *Ewangelii Marka* (po 64 n.e.) czytamy:

Zaraz potem, kiedy wychodził z wody, ujrzał niebo otwarte i Ducha, który zstępował na niego jakby **gołąbica**. (Mk 1,10).

17.3. Bóg jako bykowaty

O bogini Inanie pisano jako zarówno o byku jak i krowie. Sumeryjska poetka Enheduanna w swoim poemacie *Inana i kraj Ebih* (XXIV/XXIII w. p.n.e.) zwraca się do bogini Innin, czyli Inany:

O Innin (...)
Jak dziki, olbrzymi **byk** byłaś niecierpliwa, gotując się do zaatakowania wrogich krajów¹¹⁷.

¹¹⁵ *Inana i kraj Ebih* 1, 9, w: MS, s. 102.

¹¹⁶ *Pałac Baala* 1.4 ii 10, 12–13, w: CBU, s. 157.

¹¹⁷ *Inana i kraj Ebih* 1, 8, w: MS, s. 102.

Według *Księgi Wyjścia* (VI/V w. p.n.e.) metalowy cielec symbolizował boga Jahwe:

Aaron (...) wyrzeźbił posąg **cielca**, a następnie odlał go w złocie. Oni zaś rzekli: „Oto twój bóg, Izraelu, który cię wyprowadził z ziemi egipskiej!”. (Wj 32,2–4).

17.4. Skrzydlaty bóg

W akadyjskim *Micie o ptaku Anzu* (I tysiąclecie p.n.e.) czytamy o tytułowym bogu:

skrzydlatego Anzu skrępuj (...) ¹¹⁸.

W *Księdze Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) czytamy o bogu Jahwe:

Ludzie chronią się w cieniu Twych **skrzydeł**. (Ps 36,8).

17.5. Ptak jako pojazd boga

W hinduskiej *Puranie [boga] Agni (Agni-purāna)* (ok. VII – ok. XII w. n.e.) czytamy o bogini Brahmi:

Brahmi (...) **dosiada łabędzia** (...) ¹¹⁹.

Autor *Księgi Psalmów* (ok. VI w. – ok. II w. p.n.e.) pisał o bogu Jahwe:

Dosiadł cheruba i odleciał (...) (Ps 18,11).

Wnioski

Spośród 232 kwestii wyszczególnionych w artykule, w 196 przypadkach (czyli w 84,8%) teksty biblijne przypisują te same aktywności i cechy Jahwe i Jezusowi, co pozostałe teksty starożytnego Bliskiego Wschodu przypisują innym bogom. W 30 przypadkach nie znaleziono analogii cech i aktywności bogów starożytnego Bliskiego Wschodu w postaciach Jahwe i Jezusa. W sześciu przypadkach brak analogii cech i aktywności Jahwe i Jezusa w postaciach bogów pozabiblijnych.

Teksty biblijne wymieniają mniej części ciała Jahwe i Jezusa niż pozabiblijne teksty starożytnego Bliskiego Wschodu. Brane jako całość teksty biblijne zawierają liczne, wymienione poniżej, niekonsekwencje.

Jahwe nie ma podbródka (punkt 1.8), choć ma brodę (1.9).

¹¹⁸ *Mit o ptaku Anzu* 2.5, w: MA, s. 68.

¹¹⁹ *Agni-Purāna* 50.18, w: *The Agni-Purāna*, tłum. J.L. Shastri, G.P. Bhatt, N. Gangadharan, Motilal Banarsidass, Delhi 1998, s. 132.

Jahwe nie ma gardła (1.10) ani kręgosłupa (1.22), choć ma szyję (1.18) i płuca (1.25).

Jahwe nie ma brzucha (1.29), płuc (1.43) ani wątroby (1.44), choć ma wnętrzności (1.42).

Jezus nie ma skóry (1.2), choć ma ciało (1.1).

Jezus nie ma żeber (1.21) ani kręgosłupa (1.22), choć ma kości (1.20).

Jezus nie ma paznokci (1.34), choć ma ręce (1.32).

Jezus nie ma ud (1.37), choć ma biodra (1.38).

Jezus nie ma łydek (1.39), ścięgien (1.45) ani mięśni (1.46), choć ma nogi (1.35).

Jahwe i Jezus nie mają pośladków (1.28), choć obaj są ukazani, jak siedzą (9.6).

Jezus nie ma prącia, choć został obrzezany (1.36).

Jak wspomniano na początku artykułu, bliskowschodni bogowie przypominają ludzi. Typowo ludzkie w ich postaciach jest też to, że mają oni niemal dwa razy więcej emocji negatywnych niż pozytywnych (w stosunku 22:12).

Wszystkie cytowane w artykule teksty pozabiblijne, z wyjątkiem *Fedona* Platona, *Miary [boskiego] ciała* oraz *Purany [boga] Agni*, są starsze od analogicznych tekstów biblijnych. Może to oznaczać, że autorzy żydowscy i chrześcijańscy zapożyczyli wyobrażenia, jakie o bogach istniały na starożytnym Bliskim Wschodzie i zastosowali go do przedstawienia Jahwe i Jezusa.

Z powyższego można by wnosić, że bogowie starożytnego Bliskiego Wschodu są bardziej „ludzcy” od Jahwe i Jezusa, gdyż mają od nich więcej części ciała, aktywności i cech. Taki wniosek jest jednak nieuprawniony, gdyż tekstów wzmiankujących istnienie bogów ze starożytnego Bliskiego Wschodu jest znacznie więcej od tych, które mówią o Jahwe czy Jezusie.

Najbardziej istotne jest jednak to, że choć teksty biblijne powstawały później od innych tekstów starożytnego Bliskiego Wschodu, a wyobrażenia bogów w świadomości ludzi – powoli ale nieuchronnie – ewoluowały, to jednak ogromna większość cech i aktywności bogów pozabiblijnych została przeniesiona na bogów biblijnych. To świadczy o – w znacznej mierze – jednolitej wizji świata starożytnego Bliskiego Wschodu i podważa pogląd o wyjątkowości judaizmu i chrześcijaństwa na tle innych religii. Ten pogląd ma charakter idealistyczny, jest tworem teologów żydowskich i chrześcijańskich i – jako niemający oparcia w źródłach pisanych – jest fałszywy.

Skróty

BT – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (tzw. Biblia Tysiąclecia), <http://biblia.deon.pl> [dostęp: 4.04.2021].

CBU – Ł. Tobiła, *Cykl Baala z Ugarit*, Enigma Press, Kraków 2008.

- COS – *The Context of Scripture: Canonical Compositions, Monumental Inscriptions, and Archival Documents from the Biblical World*, red. W.W. Hallo, K. Lawson Younger, vol. 1–3, Brill, Leiden 2003.
- MA – *Mity akadyjskie*, tłum. O. Drewnowska-Rymarz i inni, Wydawnictwo Agade, Warszawa 2000.
- MS – *Mity sumeryjskie*, tłum. K. Szarzyńska, Wydawnictwo Agade, Warszawa 2000.
- PT – *The Pyramid Texts*, tłum. S.A.B. Mercer, Longmans, Green, and Co., London 1952, <http://www.sacred-texts.com/egy/pyt/index.htm> [dostęp: 27.05.2019].

Literatura

- Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, red. J.B. Pritchard, Princeton University Press, Princeton ⁵1992.
- Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1–3, WAM, Kraków 2001–2007.
- Babilońska literatura mądrości*, wybór i tłum. K. Łyczkowska, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 1998.
- Barwik M., *Księga wychodzenia za dnia: Tajemnice Egipskiej Księgi Umarłych*, PIW, Warszawa 2009.
- Edelstein E.J., Edelstein L., *Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies*, vol. 1–2, Johns Hopkins Press, Baltimore 1945.
- Epos o Gilgameszu*, tłum. K. Łyczkowska i in., Agade, Warszawa 2002.
- Eposy sumeryjskie*, tłum. K. Szarzyńska, Agade, Warszawa 2003.
- Eurypides, *Tragedie*, t. 1, Prószyński i S-ka, Warszawa 2005.
- Faulkner R.O., *The Ancient Egyptian Coffin Texts*, vol. 1, Aris & Phillips, Warminster 1973.
- Foster B.R., *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, CDL Press, Bethesda 2005.
- Frayne D.R., *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, University of Toronto Press, Toronto 1990.
- Frayne D.R., *Presargonic Period (2700–2350 BC)*, University of Toronto Press, Toronto [2004].
- Hallo W.W., Dijk J.J.A. van, *The Exaltation of Inanna*, Yale University Press, New Haven 1968.
- Homer, *Iliada*, tłum. F.Ks. Dmochowski, wolne lektury.pl [dostęp: 27.04.2021].
- Homer, *Iliada*, tłum. K. Jeżewska, Prószyński i S-ka, Warszawa 2005.
- Homer, *Odyseja*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2004.
- Imiona Boga objawione w Biblii – czyli: «Przyznajcie Panu chwałę Jego imienia» (Ps 29:2)*, <https://www.wroclaw24.org/imiona> [dostęp: 14.04.2021].
- Jacobsen T., *The Harps that Once...: Sumerian Poetry in Translation*, Yale University Press, New Haven 1997.
- Leitz A., *The Curse of Agade: Naram-Sin's Fight with the Gods*, VedicReligion, Institute of Vedic Research and Publications, 2019, https://www.academia.edu/38575264/The_Curse_of_Agade [dostęp: 30.12.2020].
- Lichtheim M., *Ancient Egyptian Literature*, vol. 1, University of California Press, Berkeley 2006.

- Matthews V.H., Benjamin D.C., *Old Testament Parallels: Laws and Stories from the Ancient Near East*, Paulist Press, New York 2016.
- Mity akadyjskie*, tłum. O. Drewnowska-Rymarz i in., Agade, Warszawa 2000.
- Mity sumeryjskie*, tłum. K. Szarzyńska, Agade, Warszawa 2000.
- Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament*, red. W. Beyerlin, SCM Press, London 1978.
- Opowiadania egipskie*, tłum. T. Andrzejewski, PWN, Warszawa 1958.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2009.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (tzw. Biblia Tysiąclecia), <http://biblia.deon.pl> [dostęp: 4.04.2021].
- Platon, *Fedon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
- Reading Akkadian Prayers & Hymns: An Introduction*, red. A. Lenzi, Society of Biblical Literature, Atlanta 2011.
- Sh'ir qoma: The Measure of the Divine Body*, <http://www.workofthechariot.com/TextFiles/Translations-ShirQoma.html> [dostęp: 2.04.2021].
- The Agni-Purāna*, tłum. J.L. Shastri, G.P. Bhatt, N. Gangadharan, Motilal Banarsidass, Delhi 1998.
- The Book of Am-Tuat*, tłum. E.A. Wallis Budge, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., London 1905.
- The Context of Scripture: Canonical Compositions, Monumental Inscriptions, and Archival Documents from the Biblical World*, red. W.W. Hallo, K. Lawson Younger, vol. 1–3, Brill, Leiden 2003.
- The Egyptian Book of the Dead*, tłum. P. Le Page Renouf, E. Naville, Society of Biblical Archaeology, London 1904.
- The Hymns of the R̥gveda*, tłum. R.T.H. Griffith, Motilal Banarsidass, Delhi 1999.
- The Middle Length Discourses of the Buddha: A New Translation of the Majjhima Nikāya*, tłum. B. Ñāṇamoli, B. Bodhi, Buddhist Publication Society, Kandy 1995.
- The Pyramid Texts*, tłum. S.A.B. Mercer, Longmans, Green, and Co., London 1952, <http://www.sacred-texts.com/egy/pyt/index.htm> [dostęp: 27.05.2019].
- Thus Have I Heard: The Long Discourses of the Buddha: Dīgha Nikāya*, tłum. M. Walshe, Wisdom Publications, London 1987.
- Toboła Ł., *Cykl Baala z Ugarit*, Enigma Press, Kraków 2008.
- Tyloch W., *Odkrycia w Ugarit a Stary Testament*, PWN, Warszawa 1980.
- Wielki Hymn do Amona-Re (Papyrus Cairo 58038)*, tłum. M. Münnich, 2014, https://www.kul.pl/wielki-hymn-do-amona,art_9115.html [dostęp: 14.08.2020].
- Wielki hymn do Atona*, tłum. M. Münnich, 2014, http://www.kul.pl/art_38987.html [dostęp: 29.12.2018].
- Wyatt N., *Religious Texts from Ugarit*, Sheffield Academic Press, London 2006.